“RAQAMLI PLATFORMALAR IQTISODIYOTI'

'

Toshkent xalqaro universiteti 1-kurs talabasi Ibrohimova Aziza Oybek qizi

Ibrokhimovaaziza9@gmail.com

Zunnunova Xulkar Muxtorovna TIU Iqtisodiyot va moliya kofedrami dotsenti, PhD

KIRISH

XXI asrda jahon iqtisodiyotining transformatsiyasi raqamlashtirish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda raqamli platformalar iqtisodiy o‘sishning eng muhim drayverlaridan biriga aylandi. Raqamli platformalar iqtisodiyoti – ishlab chiqaruvchi, iste’molchi, xizmat ko‘rsatuvchi va boshqa iqtisodiy subyektlarni yagona virtual maydonda birlashtiruvchi, ma’lumotlar almashinuvi va tranzaksiyalarni tezlashtiruvchi yangi iqtisodiy modeldir. Bugungi kunda elektron tijorat, fintech, onlayn ta’lim, transport xizmatlari va media bozorlarining katta qismi aynan platformaviy biznes modeli asosida faoliyat yuritmoqda.

UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli iqtisodiyot global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, yaqin o‘n yillikda dunyodagi yangi yaratiladigan iqtisodiy qiymatning uchdan ikki qismidan ortig‘ini shakllantirishi ***prognoz qilinmoqda. Shuningdek, 2026-yilda raqamli iqtisodiyotga yo‘naltirilgan*** xalqaro investitsiyalar hajmi keskin o‘sib, greenfield loyihalar qiymati qariyb 360 milliard AQSH dollariga yetgan.

Raqamli platformalar nafaqat savdo va xizmatlar ko‘rsatish tizimini modernizatsiya qilmoqda, balki mehnat bozori, iste’mol madaniyati, raqobat muhiti hamda biznes yuritish mexanizmlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Platformalar orqali bozorga kirish xarajatlarining kamayishi kichik biznes va startaplar uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Shu bilan birga, bozor konsentratsiyasi, ma’lumotlar xavfsizligi, monopoliyalashuv va raqamli tengsizlik kabi muammolar ham dolzarb masalaga aylanmoqda.

Bugungi globallashuv sharoitida raqamli platformalar iqtisodiyotining nazariy asoslarini, rivojlanish tendensiyalarini va milliy iqtisodiyotga ta’sirini o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda platforma iqtisodiyotining imkoniyatlari va xavf-xatarlarini tahlil qilish, undan samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur tezisda raqamli platformalar iqtisodiyotining mazmun-mohiyati, uning shakllanish omillari, zamonaviy rivojlanish tendensiyalari hamda iqtisodiy tizimga ta’siri ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi.

KALIT SO‘ZLAR

Raqamli platforma, raqamli iqtisodiyot, platforma iqtisodiyoti, elektron tijorat, innovatsiya, raqamlashtirish, fintech, internet iqtisodiyoti, ma’lumotlar iqtisodiyoti, platforma biznes modeli, raqamli transformatsiya, tarmoq effekti, onlayn xizmatlar, global iqtisodiyot.

Adabiyotlar tahlili

Raqamli platformalar iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu mavzu bo‘yicha , va tomonidan ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqotlarda raqamli platformalarning elektron tijorat, bandlik, xizmatlar bozori va iqtisodiy o‘sishga ta’siri yoritilgan. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar biznes samaradorligini oshiradi, bozorga kirishni yengillashtiradi va yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tahlil, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Raqamli platformalar iqtisodiyotiga oid ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va statistik ma’lumotlar o‘rganildi. Tadqiqot davomida raqamli platformalarning iqtisodiyotdagi o‘rni, rivojlanish tendensiyalari hamda iqtisodiy ta’siri tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlar asosida tegishli ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylangan. Raqamli platformalar orqali tovar va xizmatlar almashinuvi tezlashib, bozordagi ishtirokchilar o‘rtasidagi aloqalar samaradorligi oshmoqda. Ayniqsa elektron tijorat, onlayn to‘lov tizimlari va xizmat ko‘rsatish sohalarida bu yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Tahlillar natijasida raqamli platformalar kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari uchun bozorga kirish imkoniyatini kengaytirgani aniqlandi. Xarajatlarning kamayishi, mijozlar auditoriyasining kengayishi va savdo hajmining ortishi platformalarning asosiy iqtisodiy afzalliklari sifatida baholandi.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida raqamli platformalar iqtisodiyotida ayrim muammolar ham mavjudligi kuzatildi. Jumladan, bozorning yirik platformalar qo‘lida markazlashuvi, raqamli tengsizlik, ma’lumotlar xavfsizligi va raqobat muhitiga ta’sir qiluvchi omillar dolzarb masalalar sifatida aniqlandi.

Umuman olganda, raqamli platformalar iqtisodiyoti iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va yangi ish o‘rinlari yaratishda muhim rol o‘ynashi tadqiqot natijalari asosida tasdiqlandi.

Jadval 1

Raqamli platformalar iqtisodiyotining asosiy yo‘nalishlari va ularning iqtisodiyotga ta’siri

Yo’nalish	Platforma turi	Iqtisodiy ta’siri	Asosiy natija
Elektron tijorat	Marketpleys platformalar	Savdo hajmini oshiradi	Mahsulot va xizmatlar bozorining kengayishi
Moliyaviy texnologiyalari(FinTech)	To‘lov va banking platformalari	To‘lovlarni tezlashtiradi	Moliyaviy xizmatlardan foydalanish

			imkoniyati ortadi
Transport va logistika	**Yetkazib berish va taksi platformalari**	**Xarajatlarni kamaytiradi**	**Xizmat ko‘rsatish samaradorligi oshadi**
Mehnat bozori	**Freelance va bandlik platformalari**	**Yangi ish o‘rinlarini yaratadi**	**Bandlik darajasining oshishi**
Media va ta’lim	**Kontent va onlayn ta’lim platformalari**	**Axborot almashinuvini kuchaytiradi**	**Bilim va xizmatlardan foydalanish kengayadi**

Jadval izohi:

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar iqtisodiyotning turli tarmoqlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar va logistika yo‘nalishlarida platformalarning roli yuqori. Ular bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi aloqalarni soddalashtiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi hamda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Natijada raqamli platformalar iqtisodiy o‘sish, innovatsiyalar rivoji va yangi biznes modellarining shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Jadval 2

Raqamli platformalar iqtisodiyotining ayrim iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri

Ko’rsatkich	An’anaviy iqtisodiyot	Raqamli platformalar iqtisodiyoti	O’zgarish darajasi
Bozorga kirish tezligi	**Past**	**Yuqori**	**Sezilarli oshgan**

Mijozlarga yetib borish darajasi	Cheklangan	Global	Keskin kengaygan
Tranzaksiya xarajatlari	Yuqori	Nisbatan past	Kamaygan
Savdo hajmi	O’rtacha	Yuqori	O’sgan
Yangi ish o‘rinlari yaratish	Sekin	Tez	Faollashgan
Xizmat ko‘rsatish tezligi	O’rtacha	Juda tez	Samaradorlik oshgan

Jadval izohi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, raqamli platformalar iqtisodiyoti an’anaviy iqtisodiy modelga nisbatan bir qator ustunliklarga ega. Ayniqsa bozorga kirish imkoniyatining kengayishi, tranzaksiya xarajatlarining kamayishi va xizmat ko‘rsatish tezligining oshishi platformalarning asosiy afzalliklari hisoblanadi. Bu esa iqtisodiy faollikni kuchaytirib, tadbirkorlik rivoji va raqobatbardoshlikning oshishiga xizmat qiladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari raqamli platformalar iqtisodiyotining zamonaviy iqtisodiy tizimdagi ahamiyati tobora ortib borayotganini ko‘rsatdi. Raqamli platformalar nafaqat savdo va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini tezlashtiradi, balki biznes yuritishning yangi modellarini ham shakllantirmoqda. Ayniqsa, elektron tijorat, logistika va moliyaviy texnologiyalar sohasida ularning ta’siri sezilarli darajada yuqori.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, platformalar iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga tadbirkorlar va iste’molchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, platformalarning jadal rivojlanishi bozor konsentratsiyasi, ma’lumotlar xavfsizligi va raqamli tengsizlik kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli raqamli platformalar iqtisodiyotini rivojlantirishda innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash bilan bir qatorda, uni samarali tartibga solish, raqobat muhitini

saqlash va raqamli infratuzilmani rivojlantirish muhim hisoblanadi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va kelgusida platforma iqtisodiyotidan yanada samarali foydalanish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalar iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar iqtisodiy jarayonlarni tezlashtiradi, biznes yuritish samaradorligini oshiradi hamda ishlab chiqaruvchi va iste’molchi o‘rtasidagi aloqalarni yanada mustahkamlaydi. Ayniqsa elektron tijorat, moliyaviy xizmatlar va logistika sohalarida ularning iqtisodiy ahamiyati yuqori ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, raqamli platformalar iqtisodiyotining rivojlanishi bilan bir qatorda bozor konsentratsiyasi, raqamli tengsizlik, kiberxavfsizlik va ma’lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq muammolar ham mavjud.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

-raqamli platformalar faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy bazani yanada takomillashtirish;

-kichik biznes va startaplarning raqamli platformalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;

-raqamli infratuzilmani rivojlantirish va internet qamrovini oshirish;

-shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash mexanizmlarini kuchaytirish;

-aholi va tadbirkorlarning raqamli savodxonligini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish.

Umuman olganda, raqamli platformalar iqtisodiyotini rivojlantirish iqtisodiy

o‘sishni jadallashtirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shavkat Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2020.

3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Raqamli iqtisodiyot va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha statistik ko‘rsatkichlar to‘plami. – Toshkent, 2024.

4. Digital Economy Report 2024. – Geneva: UNCTAD, 2024.

5. World Development Report 2024: Digital Transformation and Development. – Washington DC, 2024.

6. OECD Digital Economy Outlook 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024.

7. Platform Competition in Two-Sided Markets // Journal of the European Economic Association. – 2003. – Vol. 1. – No. 4. – P. 990–1029.

8. Two-Sided Markets: A Progress Report // RAND Journal of Economics. – 2006. – Vol. 37. – No. 3. – P. 645–667.

9. Digital Economy and Platform Economy Global Statistics Report. – 2024.

10. Raqamli iqtisodiyot: darslik / O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim muassasalari uchun. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2022.